

ČÁST PRVNÍ

**VYMEZENÍ
ZÁKLADNÍCH
POJMŮ**

Politologie, její metody a funkce

§ 1 Předmět politologie

Politologie (politická věda, *political science*, *science politiques*, *Politische Wissenschaft*) je sice na jedné straně relativně mladou akademickou disciplínou, na druhé straně se však s úsilím o analýzu jevů a problémů politiky setkáváme již ve starověkém Řecku. Ostatně samotný pojem *politika* je odvozen od řeckého *polis* – obec.

Politologie se jako věda konstitovala koncem 19. a počátkem 20. století. Konstituování politologie však v žádném případě neznamenalo, že by zároveň došlo k jednoznačnému vymezení jejího předmětu, což je aktuální otázkou dosud. Tento stav je vyvolán řadou faktorů.

V prvé řadě je třeba si uvědomit, že je nadále politická realita zkoumána i dalšími společenskovědními disciplínami – sociologií, sociální psychologií, filozofií, historií, právní vědou, ekonomikou.

Velkou roli zde hraje rovněž rozdílný přístup jednotlivých politologických škol, které se neliší jen aplikovanými metodami a filozofickými východisky, ale i jistými tradicemi „národních“ škol. Takže v této souvislosti můžeme nepochybně mluvit o empirických a sociálně psychologických přístupech převládajících ve Spojených státech, a tedy i o snaze o co nepřesnější popis a analýzu politických jevů. Stejně jako o tom, že ve Francii byla politologie dlouhou dobu ztotožňována se státovědou, a proto byl v popředí jejího zájmu stát a jeho fungování.

Na druhé straně je však možno konstatovat, že již několik desítek let existuje vymezení předmětu politologie, které představuje východisko. Jedná se o vymezení spočívající ve **čtyřech základních tematických okruzích** (bylo přijato na Mezinárodní konferenci politologů v Paříži v roce 1948):

- politická teorie (politická teorie, dějiny politických teorií),
- politické instituce (ústavy, formy vlády, regionální a lokální formy vlády, veřejná správa, srovnávací studium institucí),
- strany, skupiny, veřejné mínění (politické strany, skupiny a asociace, účast občanů na vládě, veřejné mínění, média),

– mezinárodní vztahy (mezinárodní politika, mezinárodní organizace, mezinárodní vztahy a zahraniční politika).

V současné době se setkáváme s vymezením předmětu politologie, které vychází z **trojdimenzionálního pojetí politiky** vyjádřené pomocí anglických pojmů pro politiku – *polity*, *politics* a *policy*.

Polity představuje institucionální a normativní rozměr politiky spočívající především v ústavních a politických institucích, právním řádu a tradicích. **Politics** je procedurálním rozměrem politiky, která zprostředkovává zájmy prostřednictvím konfliktů či konsenzů, zejména však jde o soupeření o podíl na politické moci či uplatňování vlivu na politickou moc. **Policy** je pak obsahem politiky, je jejím výsledkem formulovaným normotvornými orgány v podobě zákonů, nařízení a vyhlášek a exekutivou v podobě uskutečňování vnitřní (daňové, sociální, zdravotní, zemědělské atd.) a zahraniční politiky.

§ 2 Metody politologie

Vedle předmětu zkoumání se politologie, stejně jako jiné vědní obory, vyznačuje **metodami**, kterými tento předmět zkoumá, tedy metodologickými postupy, kterými získává poznatky a formuluje případné závěry pro uplatnění v politické praxi. Využívá zpravidla metody, které jsou známé z jiných vědních odvětví, ať již se jedná o takové obecné metody aplikované právě ve společenských vědách, jako je metoda logická, historická či historicko-srovnávací, behaviorální, systémová, geografická, či sociologické procedury.

Logická metoda představuje řadu myšlenkových postupů, jakými mohou být indukce a dedukce, abstrakce, analýza a syntéza. Umožňuje charakterizovat jevy politického života, vidět je v souvislostech a formulovat zobecňující závěry.

Metoda **historická** usiluje o postižení jevů politického života v zorném úhlu jejich vzniku a vývoje, resp. z hlediska jejich dočasnosti nebo naopak trvanlivosti. A to ve spojitosti s jinými jevy sociálně-ekonomického prostředí, které mají na formování politických institucí a procesů vliv.

Historicko-srovnávací metoda pak umožňuje zkoumat podstatu politických jevů na základě jejich společného původu či dějinné souvislosti.

Metoda **behaviorální** vychází při zkoumání politického života z empirického studia individuálního politického chování jednotlivce, které se snaží maximálně systemizovat, matematicky zpracovat, a tak maximálně verifikovat. Používá se hlavně při analýzách volebního chování a veřejného mínění.

Systémová metoda spočívá v aplikaci pojmu systém na soubor prvků, přičemž se zkoumají jak jednotlivé prvky a jejich vzájemné vztahy, tak i soubory prvků (subsystémy). O vlastnostech systému vypovídají nejenom jeho prvky,

popř. soubory prvků a jejich uspořádání (struktura), ale i kvalita jejich vztahů. Zároveň může být zkoumán i vztah různých systémů, přičemž jeden systém může být subsystémem jiného systému. Což umožňuje, jak o tom svědčí použití této metody při formulování pojmu politického systému, komplexní pojetí politiky.

Metoda **geografická** bere při analýze politického chování jednotlivců i skupin v úvahu rovněž geografické faktory.

Pokud jde o **sociologické** metody, jedná se o využití základních procedur, kterými jsou procedury statistická, monografická, experimentální, typologická a historická.¹

§ 3 Funkce politologie

Politické teorie nevznikají bez vazby na společnost, na sociální a politické problémy. Politické teorie jsou vlastně teoretickou reflexí těchto problémů. A jen reflexí nebo prostředkem jejich řešení? Jinak řečeno, je politická teorie schopna ovlivnit politickou praxi? Jestliže odpovíme na položenou otázku kladně, můžeme dospět k formulaci čtyř základních funkcí politologie.

Realizace **deskriptivní** funkce spočívá v tom, že politologie umožňuje odpovědět na otázku jaká je politická skutečnost. Podává tedy její popis. Čímž zároveň vzniká potřeba interpretace této skutečnosti. Potřeba odpovědi na otázku, proč je politická skutečnost, jaká je, co přispělo k jejímu zformování, co je podstatou politických procesů a jevů, jež jsou pro ni příznačné.

Na to odpovídá **vysvětlující** funkce. Politologie však umožňuje i další odpovědi. Díky své funkci **prognostické** a funkci **instrumentální**.

Jednak jde o odpověď na otázku, jaká bude politická skutečnost, jakým směrem se vyvíjí. Prognostická funkce tak orientuje politologii na zkoumání budoucího vývoje. Jednak jde o odpověď, jakými způsoby lze tohoto vývoje dosáhnout, jednak jaké prostředky mají být použity. Politologie přispívá realizací těchto funkcí nejen k volbě optimálních politických cílů, ale i odpovídajících politických prostředků. Realizace těchto funkcí politologie nepochybně může znamenat přínos na jedné straně pro „vládnoucí“, na druhé straně i pro „ovládané“.

¹ Viz např. Jandourek, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007.

Doporučená literatura

- Berg-Schlosser, D., Stammen, T. *Úvod do politické vědy*. Praha: ISE, 2000.
- Cabada, L., Kubát, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.
- Drulák, P. a kol. *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008.
- Heywood, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.
- Novák, M. a kol. *Úvod do studia politiky*. 2. rozš. a dopl. vydání. Praha: SLON, 2019.

Moc, politická moc, legitimita

§ 1 Pojem moci

Moc představuje klíčový pojem nejen pro politologii, ale i pro další společenské vědy. Anglický matematik a filozof Bertrand Russel (1872–1970) se vyjádřil o významu tohoto pojmu v tomto směru zcela jednoznačně, když prohlásil, že moc je fundamentálním pojmem společenských věd, stejně jako je energie fundamentálním pojmem fyziky.

Pro politologii má samozřejmě specifickou důležitost, neboť na základě vymezení tohoto pojmu je možno analyzovat politiku, politické instituce, politické procesy. Proto se dostal do popředí zájmu mnoha politologických škol i jednotlivých autorů.

Ačkoliv se s úsilím o vymezení této kategorie setkáváme již ve starověku (Platon, Aristoteles), obecněji akceptovatelným se stalo až pojetí moci německého sociologa Maxe Webera (1864–1920) publikované počátkem dvacátých let našeho století. Max Weber chápal moc jako možnost rozhodovat o chování jiných osob, a to i proti jejich vůli.

Jak ukazuje následující typologie polského sociologa Zygmunta Baumana, přístupy k pojmu moc, které uspořádal do několika základních skupin, zůstaly nadále různorodé.

1. Koncepce **behaviorální**, které chápou moc jako určitý zvláštní způsob chování korelovaný s chováním jiných osob nebo skupin. Tawney: „*Moc můžeme definovat jako schopnost jednotlivce nebo skupiny osob modifikovat chování jiných osob nebo skupin.*“
2. Koncepce **teleologické**, v nichž je moc podrobena analýze ve funkcionální rovině. Russel: „*Moc je vytváření plánovaných následků.*“
3. Koncepce **instrumentální**, v jejichž rámci je moc definována prostřednictvím prostředků, které používá, nejčastěji pak pomocí násilí. Bierstedt: „*Moc je možnost použití síly.*“
4. Koncepce **strukturální**, jež považuje moc za společenský vztah mezi dvěma skupinami lidí. Duverger: „*... v základech mocenského jevu spočívá rozlišení vládnoucích a ovládaných.*“

5. Koncepce ztotožňující moc s **vlivem**. Müller-Deham: „*Moc je usměrněný vliv nebo jeho možnost.*“

Všechny uvedené definice však mají – podle téhož autora – jeden závažný nedostatek, a to že v nich moc nevystupuje jako prostředek regulace meziskupinových konfliktů. Z. Bauman zdůrazňuje, že nezbytnou podmínkou existence vztahu moci je konflikt mezi nejméně dvěma osobami nebo skupinami.

V souladu s tímto pojetím pak dospívá ke **konfliktní** definici moci: „*Moc je v dané společenské struktuře institucionalizovaný způsob přijímání rozhodnutí určujících způsob rozdělování statků, které jsou předmětem konfliktu; rozhodnutí, zavazující strany, jež se v tomto konfliktu nacházejí.*“²

Vedle toho, že se politologie zabývá pojmem moci obecně, usiluje zároveň o vymezení pojmu **politické** moci.

§ 2 Pojem politické moci

Politická moc je mocí institucionalizovanou (formalizovanou) a používá specifické prostředky:

- autorita,
- pravdivé přesvědčování nebo klamavou manipulaci sociálními hodnotami, idejemi nebo emocemi,
- ekonomický nebo morální tlak,
- fyzické donucení.

Pokud jde o **autoritu**, jsou v politologii v podstatě dva přístupy. Jeden přístup ztotožňuje autoritu s mocí, druhý pak chápe autoritu jako zvláštní schopnost společenské skupiny (osobnosti) nenásilně (bez použití donucení) ovlivňovat chování jiné skupiny (osobnosti). Jak zdůrazňuje právník a politolog František Šamalík (1923–2008), autorita není prostým vztahem rozkazu a poslušnosti, nýbrž vztahem, jemuž na obou stranách odpovídá uvědomění a vzájemné porozumění, reciprocita proteplená i emocionálně.

Politické moci jsou připisovány důležité funkce:

- integrační, spočívající ve sjednocování a koordinaci konfliktních jednání;
- distribuční, spočívající v prosazování kritérií, na jejichž základě se rozdělují materiální i nemateriální statky;
- ochranná, spočívající v zabezpečení vnitřní i mezinárodní bezpečnosti;
- strukturotvorná, spočívající ve vytváření institucí, které se přímo nebo nepřímo podílejí na politických rozhodovacích procesech.

---

² Bauman, Z. *Vízie ľudského sveta*. Bratislava: Obzor, 1967, s. 335.

Zvláštním druhem politické moci je státní, resp. veřejná moc, která je předmětem zájmu státovědy.³

§ 3 Pojem legitimacy

Legitimita moci představuje – vyjeme-li kupříkladu ze strukturální definice moci – oprávnění vládnoucích rozhodovat a zároveň dobrovolnou akceptaci jejich rozhodnutí ovládanými. Politická **legitimita** spočívá podle amerického politologa S. M. Lipseta (1922–2006) ve schopnosti systému vytvořit a udržet víru lidu v to, že jeho politické instituce maximálně odpovídají zájmům dané společnosti.

Legitimita je stejně jako moc spjata s M. Weberem (*Autorita, etika a společnost*. Praha: Mladá fronta, 1997), který zformuloval tři principy „ospravedlnění“ moci:

- a) **Legální**, kdy je „platnost“ příkazů odůvodněna systémem racionálně vytvořených pravidel majících obecně závaznou platnost. Moc nositele příkazovací pravomoci je legitimní potud, pokud těmto pravidlům odpovídá.
- b) **Tradiční**, kdy se „platnost“ příkazů zakládá na autoritě osoby vyplývající z posvátnosti tradice, tj. z toho, co je vžité, co vždycky bylo tak a co ukládá poslouchat osobu hodnostáře.
- c) **Charismatický**, kdy má osobní autorita zdroj v uchvácenosti něčím mimořádným, víru v charisma, ve zjevení, v milosti spočívající na osobním zjevení spasitele, proroka, hrdiny.

Kanadský politolog D. Easton (*A Systems Analysis of Political Life*, New York: John Wiley, 1965) rovněž analyzoval legitimitu a dospěl k závěru, že má tři aspekty:

- ideologický, který vychází z hodnot a principů, jež jsou základem politického systému,
- strukturální, který zahrnuje procedurální normy uplatňující se v daném politickém systému,
- osobní (personální), který vyjadřuje vztah k osobám zastávajícím veřejné funkce.

A dodává, že souhlas nemusí nutně zahrnovat všechny tři aspekty. Tak například souhlas, jehož základem je akceptace hodnot, neznamená bezpodmínečný souhlas s osobami stojícími v čele politických institucí. Na druhé straně však souhlas zahrnující všechny aspekty legitimacy umocňuje míru podpory politického systému.

Také podle anglického politologa D. Beethama (*The Legitimation of Power*, London: Macmillan, 1991) má legitimita tři navzájem spjaté úrovně. První

³ Viz Filip, J., Svatoň, J. *Státověda*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011.

úroveň představují způsoby získávání moci a způsoby její realizace. Druhou úroveň reprezentují shodné názory vládnoucích a ovládaných na fungování politického systému a třetí úroveň aktivní postoje ovládaných spočívající mj. v účasti ve volbách a referendech, popř. v dalších projevech jejich politického chování.

Jak D. Easton, tak i D. Beetham tedy akceptují jako součást legitimacy politické moci způsoby jejího získávání, přičemž v demokratickém politickém systému může být získána jedinečnou cestou svobodných a pluralitních voleb, které se pravidelně opakují.

A. Funkce voleb

Význam voleb vyžaduje, abychom se seznámili alespoň se základními funkcemi voleb, jež jsou „*převládajícím ortodoxním mechanismem ortodoxní participace v moderním světě*“.

Základní funkce jsou formulovány např. takto:

- a) Volby jako prostředek legitimace politické moci (a vládnoucí strany nebo vládnoucích stran) na základě reprezentace názorů a zájmů voličů a přenesením jejich důvěry na strany a osoby.
- b) Volby jako pro společnost přijatelný prostředek výběru politické elity cestou formace politické reprezentace, vycházející z diferenciací politických směrů, avšak určené ústavou, ke hledání konsenzu na základě možné integrace, resp. harmonizace zájmů.
- c) Volby jako procedura pokojného řešení politických konfliktů ve společnosti, která pomocí procesních pravidel a prostřednictvím „sčítání vůlí“ umožňuje převést konkurenční boj o politickou moc na utkání v rámci určitých pravidel „politické hry“.
- d) Volby jako prostředek kontroly, ověřování politické moci, který (také svou pravidelností) aktualizuje možnost uskutečnit mocenské změny ve státě (vláda na čas).
- e) Volby jako prostředek aktivizace voličů ve prospěch určitých hodnot, cílů a programů, a tím jako nástroj posilování občanského vědomí a participace občanů na politickém životě.⁴

---

⁴ Klokočka, V. *Ústavní systémy evropských států*. Praha: Linde, 1996, s. 304–305.

B. Teorie voličského rozhodování

Jak uvádí A. Heywood, nejvýznamnější teorie voličského rozhodování (modely hlasování) jsou čtyři. Jako časově první teorii volebního chování prezentuje **model identifikace s politickou stranou**. Tento model je založen na psychologickém poutu, které voliče váže k politické straně. Hlasování je výrazem politického stranictví. Není ovlivněno takovými faktory, jako jsou projevy konkrétní politiky, osobnosti nebo mediální prezentace.

Politická loajalita je výsledkem rané politické socializace, jejímž základem je zpravidla rodina. Tato identifikace s sebou přináší stabilitu a kontinuitu.

Sociologický model teorie voličského rozhodování interpretuje volební chování na základě příslušnosti voliče s členstvím v konkrétní společenské skupině, z nichž mají velkou důležitost třídy, gender, náboženství, etnicita a region. Tento model nepodceňuje politickou socializaci, avšak poukazuje i na význam sociálních zájmů.

Model racionální volby vidí motiv rozhodování voliče v racionální volbě vycházející z jeho osobního zájmu. Popřípadě je tento model prezentován jako **teorie sankčního hlasování**. Hlasování je považováno za retrospektivní vyjádření ke straně (stranám), která dosud vládla.

Čtvrtý model – **model dominantní ideologie** – pak vidí hlasování jako výsledek ideologické manipulace a ideologického ovládnutí, které je realizováno školou, vládou a v současné době především masovými médii.⁵

§ 4 Byrokracie a byrokratismus

Max Weber v souvislosti se svojí analýzou otázek moci a legitimacy zformuloval i pojetí moderní **byrokracie** jako výrazu legální (racionální) legitimacy.

V jeho pojetí je byrokracie společenskou vrstvou nebo skupinou lidí, jež se profesionálně zabývá odborně výkonnými stránkami činnosti různých organizací („na veřejnoprávní platformě byrokratický úřad, v soukromohospodářské oblasti byrokratický podnik“). Jako taková je technickou nezbytností, a tedy něčím společensky užitečným a prospěšným.

Přitom současně znamená i určitou zvláštní formu organizačních vztahů, jež se vyznačují racionalizací řízení na základě odosobňující hierarchie a kontroly, podřízenosti a nadřízenosti, kompetence a specializace, pevné mzdy a stálého postavení, jakož i zvláštního profesionálního smýšlení a chování. Jako taková se ukazuje v mnoha případech výkonnější než jiné formy organizace.

⁵ Heywood, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 261–263.

Oponenti M. Webera však poukazují na to, že je zde nebezpečí záměny prostředků a cílů, které mají být dosaženy. Procedury se z prostředku stávají samotným cílem a nepředstavují prostředek efektivního dosažení cíle. V tomto případě je však adekvátnější mluvit o **byrokratismu**. Podobně můžeme označit za **byrokratizaci** takový stav, kdy se byrokracie odtrhuje od vyšších (volených) řídicích orgánů a členské základny, odcizuje se jejich zájmům a vymyká jejich kontrole. Z výkonných orgánů se tak stávají orgány rozhodující.

Německý sociolog Rudolf Michels (*Strany a vůdcové. K sociologii politického stranictví*. Praha: Orbis, 1931) na základě analýzy politických stran dospěl k závěru, že tendence k byrokratizaci je imanentní každé masové organizaci, neboť se ve vývoji těchto organizací prosazuje **železný zákon oligarchizace**.

Formování byrokratické (oligarchické) struktury politické instituce je podle něho důsledkem působení tří faktorů:

- „technických“ vlastností politické instituce, především objektivní potřebou její racionální (formalizované) stránky,
- psychických vlastností organizovaných mas, které chtějí „uctívat vůdce“,
- autoritářského charakteru politických vůdců.

Doporučená literatura

Fibich, J. *K otázkám byrokracie a byrokratismu*. Praha: Academia, 1967.

Heywood, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.

Loužek, M. *Max Weber. Život a dílo. Weberovské interpretace*. Praha: Karolinum, 2005.

Šamalík, F. *O politické společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 1994.